

УЯВНІ Й РЕАЛЬНІ КАРТИНИ В СТРУКТУРІ ТВОРІВ ІНТИМНОЇ ЛІРИКИ ЛІНИ КОСТЕНКО

Розглядаються особливості зображення уявних та реальних картин в інтимній ліриці Л. Костенко. Простежується, як емоційні стани та психологічні переживання ліричної героїні викарбовуються поетесою в парадигму витончених індивідуальних та нгл. п не образів.

Ключові слова: уявне, реальне, лірична героїня, кохання, метафоричні образи, психологізм, пейзаж, навіювання.

В українській літературі другої половини ХХ-го століття інтимна лірика представлена багатьма цікавими іменами (Д. Павличко, М. Вінграновський, Б. Олійник, І. Драч, Л. Костенко, І. Жиленко, О. Забужко, С. Йовенко, Л. Голота, Г. Світлична, Л. Недін). Із цього барвистого масиву поезії ми виділили для аналізу творчість яскравої представниці – Л. Костенко, оскільки надзвичайно повно виражене в ній найсокровенніше в людині, в її ліриці любові утверджуються гуманістичні цінності, яких сьогодні нам так бракує, відкриваються різні грані менталітету українця. Художній світ Л. Костенко відбиває типові якості національного характеру: почуттєвість, емоційність, романтичність і поетизацію інтимного переживання, наближеність до світу природи, таким чином розкриваючи необмежені горизонти для дослідження феномена духовності.

Велика кількість критичних праць, присвячених творчості Ліни Костенко, не вичерпує коло питань і проблем, що знову й знову виникають у літературознавчому середовищі. Найбільший інтерес завжди викликала постава самої авторки й, відповідно, її ліричної героїні, адже за силою й безпосередністю переживань, за глибиною й широтою осмислення, за простотою й експресивністю манери письма цій геніальній поетесі немає рівних на літературній арені.

Інтимна лірика Л. Костенко досліджувалась фрагментарно. Наголошували на драматизмі й напруженні світу переживань її ліричної героїні, відмічали надмірну розважливості, брак любові в її віршах про любов [1; 5; 7; 8; 9; 11]. Критики окреслювали певні особливості закоханої ліричної героїні, але повний портрет особистості жінки в коханні літературознавцями намальований не був. Відбиті в слові інтимні переживання однієї з найяскравіших зірок жіночої галактики досі оповиті таїною, чекають на свого дослідника.

У цьому дослідженні спробуємо за допомогою сучасного інструментарію проаналізувати лірику кохання Ліни Костенко з погляду художності та духовності в жіночому дискурсі. Аналізуючи взаємодію уявного й реального в її поетичному світі, ми маємо на меті наблизитися до розкриття секретів художності інтимної лірики та відстежити особливості буття духовної субстанції у жіночому самовираженні. Дослідження цього внутрішнього розмаїття, втіленого в художньому слові, наблизить нас до розуміння духовної сутності людини, відбитої в глибинному самовираженні – коханні.

Реальність кохання майже повністю зіткана з уяви. Майстер пера завдяки таланту переносить образи із підсвідомості на папір. Поетичний талант Л. Костенко витворив цілу галерею прекрасних уявних полотен. У поетичному світі авторки реальні й уявні картини поєднуються за значної переваги останніх. Досить часто реальні настрої й стани поетеса передає низкою уявних образів, створюючи ефект навіювання. А переплетення спогадів любові з теперішнім психологічним переживанням створює неподільний сплав вчорашньо-сьогоднішнього внутрішнього життя.

Техніка найбільш наближеної до реальності версифікації певною мірою характерна для ранньої Л. Костенко. Деякі поезії збірок "Проміння землі" та "Вітрила" схожі на роман у віршах, у них легко схоплюється біографічний момент, сюжет декодує життєву ситуацію. Хоча вірші, як влучно помітив М. Найдан, "подають не конкретну ситуацію в реальному часі, а своєрідну модель емоційних станів, умонтовану в умовний час – такий собі заміник для оглядання й переживання публікою" [7, с. 152], вони більш наближені до реальності, порівняно зі зрілими творами Л. Костенко.

Кохання має чарівність таємничої й стихійної сили, безпричинної й безглуздої. Неясність і туманність складають атмосферу її панування. Охоплена цією здатністю почуття, поетеса обрала найбільш відповідну природі любові техніку передачі інтимних переживань – навіювання. За спостереженням Г. Клочка, її тексти "сугерують (навіюють) певний настроєвий смисл, який легко входить у твою свідомість, як, буває, входить і залишається, і починає звучати в тобі прекрасна музична мелодія" [1, с. 241–243]. Надзвичайно майстерно Л. Костенко сугерує як мінорні переживання, так і емоційне переживання пристрасті.

Щоб навіяти сум у вірші "До шибки притулився голубок" поетеса вводить групу образів, кожен із яких досить виразний, а в сукупності вони творять максимально елегійний хор голосів, що змушує забути причини й наслідки, конкретну ситуацію й конкретного Його. Образи дощу, осіннього вітру, Венеції, "горобин оранжеві корали" [4, с. 130] повільною енергетичною вібрацією відносять нас на хвилі настрою героїні в океан журби, де, розчиняючись у поетичному почутті чужої душі, емоційно зливаємося з нею.

У поезії Л. Костенко пейзаж часто служить не менш експресивним засобом навіювання. Образи природи в поезії "Ранесенько, акації ще спали...", що виступають тлом спілкування двох закоханих,

доносять знаки майбутньої розлуки, ще не усвідомленої навіть самою ліричною героїнею: "росою ще не сплакалися куці", "сонце – пурпурове", "вишні осипали / рожевий цвіт" [4, с. 150]. Заручившись допомогою пейзажу, ледь помітними штрихами переходу від життя до небуття, авторка пророкує своїй ліричній героїні розлуку з любов'ю.

Виконати функцію навіювання допомагає поєднання кольорових і музичних образів, що досягає максимальної виразності в поезії "Ті журавлі, і їх прощальні сурми...". У цьому меланхолійному вірші Л. Костенко актуалізує три відчуття (зір, слух і дотик), щоб відтворити мінорний настрій ліричної героїні. Звукова організація твору визначається двома основними факторами: музичною лексикою ("сюїта голуба") і журливими мелодіями осені (прощальні сурми журавлів, осінні струни дощу, осінній плач калини). Голубий колір у цій поетичній акварелі традиційно для Л. Костенко виступає атрибутом неба, але не тільки. Як помітили дослідники, він несе "замаскований імпульс, що йде від блюзів з їхньою темою страждання, самотності, трактованою в романтично-поетичному плані" [11, с. 136]. У трьох строфах цього поетичного шедевра поетеса вмістила стільки експресивних образів, які передають стан ліричної героїні, що й без того маленького натяку ("Зіграй мені мелодію любові, / ту без якої холодно словам") читач зрозуміє й майже фізично відчує настрій перейнятої сумом душі.

Протилежний стан емоційного збурення – пристрасть – авторка не менш талановито сугерує за допомогою пейзажу, який символізує стихію любові у вірші "Такий чужий і раптом – неминучий...". Алгоритм кохання зіткана з хитросплетених яскравих і виразних метафор: "Химери хмар задушуть горизонт", "Ліловим чадом туманіє без" [2, с. 270]. Алітерація звуків "х", "н", сполучення "гр" увиразнює інтонаційну структуру вірша, передає наростання напруги, неспокійний ритм серцебиття природи. Вражає розмаїття використаної поетесою лексики – і казкова (химери), і урбаністична (озон, чад), і народна (вишняки, без), і церковно-слов'янська (десниці). Ця пейзажна феєрія схожа на казкове чи чаклунське дійство, де земля, стихія, гроза, ліси, хмари, злива зійшлися у магічному танку палаючих сердець. У процесі зображення стосунків двох закоханих (землі й дощу) поетесі вдалось передати цілу гаму психологічних станів, навіть безмежжя напівтонів любові: шаленство, жагу, страх, біль, захоплення, тугу.

Л. Костенко досконало володіє мистецтвом поєднання уявного й реального. У її віршах перед нами постає витончена парадигма конкретних психологічних станів, які є проекцією пам'яті. В основу сюжету, як правило, лягає спогад про кохання, який переходить у динаміку теперішніх внутрішніх переживань. На парадигмі "минуле кохання – погляд сьогодні" побудовано вірш "Не говори печальними очима...". Розкололася пара закоханих, але серце ліричної героїні ще не розпрощалося з почуттям, яке стає прообразом каскаду емоцій і роздумів, підтверджуючи мудру істину: ніщо не проходить безслідно.

Роки, що минають, накладають відбиток на психологію ліричної героїні. Її спогад про колись трепетне почуття сповнений доброзичливої іронії й поміркованого смутку зрілості. Проводячи паралель між юною й зрілою парами в поезії "Біла симфонія", авторка порівнює штучність із природністю, притаманне молодості прагнення досвіду драми із бажанням зрілості втекти від нього. Поетеса іронізує над дитячою наївністю, здатністю драматизувати події, запозиченою в дорослих. Хлопець і дівчина в її поезії схожі на театральних героїв, а світ навкруги – на декорації. Романтичний епітет "Зав'язні снігом вітрила" зіштовхується з буденним порівнянням "звисали, як біла гичка", відбиваючи лукаву насмішку зрілості над юністю. Така уявна сповідь-спогад, насичена іронією й сумом, завершується парадоксальним висновком: "Ти – моє перше кохання. / Останнє уже було" [2, с. 126].

Відбиваючи психологічні переживання й роздуми жінки, захопленої в полон любов'ю, уява Л. Костенко витворює різноманітні образи, які передусім засвідчують її близькість до світу природи. Зміни циклу "відмирання – оновлення", що відбуваються протягом року в царині рослин, відповідають динаміці емоційних станів ліричної героїні. Влучно охарактеризувала цю особливість поетеси Г. Кошарська: "Костенко користується часом, особливо порами року. Вона проводить паралель між ними і періодами життя людини та її існуванням узагалі. Костенко дуже чутлива до плинності часу та її символіки" [5, с. 92]. Розуміння циклічності існування світу поза нами відчувається у такій розгорнутій метафорі:

*Ось наші ночі серпень вижне,
прокотить вересень громи,
і вродить небо дивовижне
скляними зорями зими!* [2, с. 310].

Фази існування навколишнього світу подібні до народження, розквіту й занепаду кожного окремого людського життя. Тому авторка використовує терміни з галузі землеробства при описі явищ природи. У калейдоскопі її уяви звичайні місяці стають активними діячами, покірними робітниками матінки-природи.

За традицією, осінь у поетичному світі Л. Костенко, доносить елегійний настрій, розчарування в любові й сум самоти. Весна й літо, як правило, передають протилежний стан – закоханості й щастя. Хоча інколи весна може створювати яскраву опозицію внутрішньому стану ліричної героїні, як це відбувається в поезії "Весна. А вітер – наче восени". Тоді вітер стає сумною осінньою стихією, що заблукала стежками весни. "Словник символів" дає таке тлумачення образу вітру: "поетичний образ духу, що ожив, чий вплив можна побачити і почути, але який сам залишається невидимим" [10, с. 39]. Як уособлення живого духу, він несе печаль й негарзди ліричної героїні у весняний світ, чужий її теперішньому світловідчуттю.

Зимові пейзажі досить неоднорідні в передачі психологічних станів ліричної героїні, хоча в заметах білосніжної стихії ми легко можемо виділити домінуючий настрій. Як правило, картини зимових візерунків, сніг і крига відображають розчарування в любові, біль розлуки, холодний смутко прощання ("Я дуже тяжко Вами відболіла..."). Цікавим атрибутом зими виступає в поезії Л. Костенко образ хуртовини. У збірці "Проміння землі" він з'являється вперше, не дуже виразний, але з негативним забарвленням. Надалі семантика його змінюється, хуртовини стають символом почуття, як некерованого емоційного вихору ("Двори стоять у хуртовині айстр", "Хуртовини").

Є у Л. Костенко й інша зима – тиха, спокійна, радісна й легка. Зимово казка з поезії "Які щасливі очі у казок!" сповнена несподівано-теплих, майже весняних асоціацій. Уявний куточок зимового лісу – маленький рай, куди лірична героїня тікає від негарздів життя. Панівна атмосфера світла й спокою навіює ліричній героїні спогади про дитинство, рідний Ірпень, царство Берендея. Пам'ять, фантазія й світ засніженої природи створили повітряно-прозору, легку тональність цього зимового етюд.

Поруч із яскравим художнім світом, де поетеса ставить акцент у передачі переживань ліричної героїні на порах року, існує безліч інших образів, зітканих із фантазії, що розкривають психологію закоханої жінки. Серед них особливо виділяється група уявних явищ і реалій, які відображають внутрішнє наповнення почуттєвого світу ліричної героїні. Такі образи, як правило, символічні. До них відноситься архетип ріки, що у світовій традиції поєднує значення очищення й руху, виступає метафорою божественної енергії [10, с. 304]. Досліджуючи загальне тлумачення цього архетипу, Т. Салига зазначав, що образ ріки "має прадавню традицію. Поети пов'язали з ним свої роздуми про час, оновлення в природі і людини, про працю, вічність матерії тощо" [8, с. 54]. Подібне тлумачення видається справедливим, коли ми говоримо про функціонування цього образу в усій ліриці Л. Костенко. Що ж стосується її інтимної поезії, то семантика образу трохи змінюється. Ріка набуває значення почуттєвого потоку, мінливої парадигми внутрішніх станів жінки в коханні. Ріки виступають уособленням любові ліричної героїні, що впадають у моря, які є символом підсвідомого, первинним джерелом життя [10, с. 227], як це подано в поезії "Не питай, чи люблю, чи навіки".

Зі світу природи авторка запозичує ще один образ, важливий для передачі динаміки переживань – образ саду. Сад як світ її духовного життя відбиває розмаїті психологічні процеси, що виникають і трансформуються в душі ліричної героїні. Використання цього образу в множині може бути підсвідомим знаком невичерпності внутрішнього життя. Перша асоціація, яку викликає образ садів, – повнокровність життя, цвітіння й буяння, наштовхує нас на подібну характеристику душі ліричної героїні: її здатність до активного переживання, до живого, рухливого почуття. Її мікрокосм – то скоріше шторм, аніж штиль.

Уявний образ степу з'являється в художньому світі Л. Костенко, щоб створити атмосферу добра, теплоти й спокою ("Біля білої вежі чорне дерево. Спи"). Степ – її внутрішній рай, тому поетеса відсилає цей образ у сон, у підсвідомість. Вона переселяє їх у свою уяву, таким чином наповнюючи душу гармонією рідної природи.

До образів-ідентифікаторів внутрішнього стану ліричної героїні відноситься й образ неба. Його нгл. п не значення пов'язане зі сферою духовного: "У більшості традицій на небі була розташована сфера, через рівні якої душі підносилися до абсолютного світла й спокою" [10, с. 235]. Л. Ставицька розглядає образ неба в руслі української романтичної традиції: "Для романтичної стильової манери письма показова висока поетична експресія неба. Якщо, скажімо, неоромантична традиція початку ХХ ст. ототожнювала небо з "іншою, кращою реальністю", то пізніше "небо" стало уособлювати пошукуваний духовний ідеал в аспекті відмови від буденного, звичайного. Романтичну доміанту цього ключового для української поезії образу Поетеса [Л. Костенко] трансформує відповідно до власних духовно-світоглядних орієнтирів: небо – це духовна суверенність і одухотворена окремішність" [9, с. 29]. У своїй інтимній ліриці Л. Костенко, здається, поєднала всі ці аспекти значення під загальною тональністю ідеалу, стану найбільшої насолоди й розкнутості, якого людина досягає лише в коханні: "Хтось підніс мене до неба, / я вдихала його, голубе..." [2, с. 133]. Відповідно й голубий колір у світі переживань ліричної героїні уособлює небесну гармонію, а використаний у тексті без слова "небо", він фактично служить його заміником.

Парадигму образів, що відбивають внутрішнє життя ліричної героїні, прекрасно доповнює образ беріз, який виступає модифікацією загального архетипу дерева. Дерево символізує людську природу, рух до духовного просвітлення [6, с. 412; 10, с. 76]. Індивідуальним втіленням цього символу в інтимній ліриці Л. Костенко нам видається образ берези, що уособлює тендітну душу героїні. Він близький їй своєю чорно-білою чистотою, що, немов маяк ніжності, добра й світла, спалахує чи то посеред сірої й брудної осені, чи посеред морозної й темної зимової ночі. В уявному світі берези вбирають у себе емоційні переживання ліричної героїні – сум передчуття розлуки чи радощі кохання. Їх чорно-біла кора виступає почуттєво забарвленим орнаментом печалі й теплого спогаду кохання й водночас візерунком світло-темного калейдоскопу життя.

Образи ріки, моря, саду, неба, беріз – індивідуальні виявлення загальних архетипів, сконструйовані уявою поетеси знаки її душі, поетичні деталі, які допомагають Л. Костенко найповніше розкрити своє серце, залучити до свого внутрішнього світу безмежжя світу зовнішнього, такий близький і далекий своєю непізнаністю світ природи, поставити на один щабель із ним окреме людське існування.

У ліриці любові Л. Костенко важливу роль відіграють уявні образи, які символізують саме почуття кохання у розмаїтті позитивних забарвлень його значення. Природний для жіночої поезії образ квітів з'являється у авторки в прекрасних спогадах про минуле почуття або в хвилини насолоди любов'ю теперішньою. Так вириваються яскраві квіти посеред сірого дня як згадка про кохання (вірш "Сірий день"); "барвінок хрещатий" [3, с. 34] виникає, щоб передати радість і воскресіння; блаженство й насолоду уособлюють "Нарвані квіти мої у нирвані" [2, с. 304].

Відлунням загального архетипу вогню, характерного для зображення кохання в поетичному світі Д. Павличка, звучить ціла низка по-жіночому слабших за силою, але багатших за палітрою напівтонів, образів у ліриці Л. Костенко. У неї вогонь трансформується в гаму поетичних знаків: вогник [2, с. 290], багаття [2, с. 303], "ліхтар над полями" [3, с. 35]. Усі ці образи близькі до процесу горіння, але в них переважає позитивна семантика світла і тепла.

Споріднений із цими знаками носіїв світла образ райдуги [4, с. 122], що символізує минуле ліричної героїні, у якому було кохання і був Він. Протилежним знаком, уособленням сьогодишньої нелюбові виступає образ "прірви". Стан крайньої нестабільності, коли очі дивляться вперед і не бачать нічого, крім

чорної порожнечі, відобразила поетеса цим експресивним образом. Темрява й світло – класичні символи смерті й народження любові. Л. Костенко наповнила цей контраст самотньою мелодією власного серця.

Чарівний світ кохання, відтворений в образах і картинах уявою поетеси, поєднав у собі реальні психологічні стани, мінорні й мажорні напівтони навіювання, поетичні спогади й цілу низку яскравих та експресивних образів-відбитків сильної і вразливої душі. Усі вони, немов грані коштовного каменя, виблискують іскрами дорогоцінного досвіду й талантом творити вражаючий образ любові.

Досліджена нами низка уявних і реальних картин у структурі творів інтимної лірики Л. Костенко допомагає відкрити завісу над таємною феномена духовності в жіночому дискурсі та додати суттєвий штрих до аналізу художності поезії любові Л. Костенко. Водночас, будучи невичерпним матеріалом для подальших досліджень, творчість талановитої української поетеси відкриває перспективи для майбутнього, більш глибокого аналізу.

Гриценко А. В.

ВООБРАЖАЕМЫЕ И РЕАЛЬНЫЕ КАРТИНЫ В СТРУКТУРЕ ПРОИЗВЕДЕНИЙ ИНТИМНОЙ ЛИРИКИ ЛИНЫ КОСТЕНКО

Рассматриваются особенности изображения воображаемых и реальных картин в интимной лирике Л. Костенко. Прослеживается, как эмоциональные состояния и психологические переживания лирической героини выстраиваются поэтессой в парадигму утонченных индивидуальных и архетипических образов.

Ключевые слова: *воображаемое, реальное, лирическая героиня, любовь, метафорические образы, психологизм, пейзаж, внушение.*

Gritsenko G. V.

IMAGINATIVE AND REAL PICTURES IN THE STRUCTURE OF LOVE LYRICS OF LINA KOSTENKO

The peculiarities of depicting imaginative and real pictures in Lina Kostenko's love lyrics are viewed. The emotional states and psychological experiences of lyrical heroine are observed to be constructed by the poetess into the paradigm of exquisite individual and archetypical images.

Key words: *imaginative, real, lyrical heroine, love, metaphorical images, psychologism, landscape, suggestion.*

Використані джерела

1. Клочек Г. Д. Ліна Костенко : навчальний посібник-хрестоматія / Г. Д. Клочек. – Кіровоград : Степова Еллада, 1999. – 319 с.
2. Костенко Л. В. Вибране / Л. В. Костенко. – К. : Дніпро, 1989. – 558 с.
3. Костенко Л. Геній в умовах заблокованої культури / Л. Костенко // Урок української. – 2000. – № 2. – С. 2–7.
4. Костенко Л. В. Над берегами вічної ріки: Поезії / Л. В. Костенко. – К. : Рад. Письменник, 1977. – 163 с.
5. Кошарська Г. Д. Творчість Ліни Костенко з погляду поетики експресивності: Пер. з англ. / Г. Д. Кошарська. – К. : Вид. дім "KM Academia", 1994. – 166 с.
6. Между Эдипом и Озирисом: Становление психоаналитической концепции мифа / З. Фрейд, К. Абрахам, О. Ранк, К. Юнг. – Львов : Инициатива, 1998. – 512 с.
7. Найдан М. Інші поети в творчості Ліни Костенко // Сучасність. – 1994. – № 10. – С. 151–161.
8. Салига Т. У глибинах гармонії / Т. Салига // У глибинах гармонії: Літературно-критичні статті. – К. : Рад. Письменник, 1986. – С. 49–74.
9. Ставицька Л. "О скільки слів, і скільки снів мені наснилося..." / Л. Ставицька // Дивослово. – 2000. – № 3. – С. 26–29.
10. Тресиддер Д. Словарь символов: Пер. с англ. / Д. Тресиддер. – М. : Фаир-пресс, 1999. – 444 с.
11. Чекан О., Чекан Ю. "За дивним зойком слова..." (Роздуми над поезією Ліни Костенко) / О. Чекан, Ю. Чекан. – Київ. – 1993. – №1. – С. 136–140.

Стаття надійшла до редакції 24.07.12